

MIRŐL OLVASHATTAK A STRASBOURGIAK A CSAVARGÓK KÖNYVÉBEN AZ 1510-ES ÉVEKBEN?

RIGÓ BALÁZS

JOG.
történet

ELTE ÁJK
Jogtörténeti Kutatások

A SZERZŐ:

DR. RIGÓ BALÁZS

ADJUNKTUS

ELTE ÁJK RÓMAI JOGI ÉS
ÖSSZEHASONLÍTÓ JOGTÖRTÉNETI
TANSZÉK

RIGO.BALAZS@AJK.ELTE.HU

2026. március 09.

A Liber Vagatorum, (Csavargók könyve) a 16. század elején

1509 után született német nyelvű mű, amelynek első kiadása John Camden Hotten angol nyelvű fordításához írt előtanulmánya alapján 1512-1514 körül készült Augsburgban Erhart Öglin (Ocellus) nyomdájában.¹ Azóta a kutatás bizonyította, hogy az augsburgi kiadás előtt, már 1510-ben, Pforzheimban majd máshol is kiadták.² A mű szerzőjének, akit teljes bizonyossággal nem lehet beazonosítani,³ Matthias Hütlin, a pforzheimi szegényház kórházmesterét tartják.⁴ A műben a szerző magát a „tréfák szakértője”, azaz móka-mester névvel illeti.

A mű a koldulás, kéregetés technikáit és típusait mutatja be, mind a személy (a koldus), mind a magatartás (a koldulás) oldaláról. Így a technikák és a típusok egyben személyek plasztikus leírását is adják. A mű három részre oszlik, az elsőben 28 fejezetbe foglalva, fejezetenként egy típust mutat be a szerző. A második rész a fenti típusokhoz 14 kiegészítést tartalmaz, azok

altípusaként írva le a koldus személyét és a kéregetés technikáit. Ebben a részben már fejezetenkénti tagolást nem alkalmaz a szerző, hanem ömlesztve, egymás után felsorolva adja meg az altípusokat. A harmadik részben pedig 219, megjegyzésekkel ellátott szóból álló szószeretet található. Ez a lista a késő-középkori német tolvajnyelv egyik első, nyomtatásban megjelent összegzése, amelyet még számos követett.⁵

A rövid, mindössze 12 lapból álló kiadás rendkívül népszerű könyv lett,

amelyet a kiadások számossága és a mű utóélete, továbbá az bizonyít, hogy Luther szerkesztésében és előszavával is megjelent 1528-ban, *A hamis koldusokról és csalókról* címmel. *A Liber Vagatorum* műfajának megállapításakor szintén nehéz dolga van a kutatónak. Első ránézésre leíró, prózai mű,⁶ amely minősítést a fenti, a szerkezeti ismertetésnél látott rövid számszerűsítésre támaszkodó megállapítások is igazolnak. Másodszor viszont szembetűnő az a szabad szájú, nyers nyelvezet, amely a szókimondás és a nyilvánvaló utalások révén a szatíra műfajába tartozónak rendeli a művet. A prózai leíró stílus és az anonimitás azt sugallja, hogy a névtelenségbe burkolózó szerző a valóságot mutatja be, míg a szatíra a valóság sokszor túlzásba eső megcsúfolását adja. Tehát a mű háttereként csupán a szerző képzelete, azaz a fikció jöhet számításba. Azt azonban kár lenne, tagadni, hogy egy szatírának is van valóságalapja, különben a neveltségessé tétel ereje és a mű mondanivalója elveszik. Tehát a pusztán fantázián alapuló szatírban a szerző stílusa kontraproduktívá válik, és ezzel esélye sincs, hogy művével elérje a kelendő hatást.

A valóságbeli alapokra visszatérve, amit a szövegből biztosan tudunk az az időmeghatárolás,

a nyelvezet és a műben szereplő tulajdonnevek, amelybe a földrajzi nevek és a szentek nevei tartoznak. Az időmeghatározás alapja a *Liber Vagatorum* 15. fejezete, amelyben a szerző 1509-ből megemlíti egy pforzheimi nőt, aki azzal próbált adományt kicsalni az emberekből, hogy elhitette, hogy egy szörny-szülöttnek adott életet. A szerző ezután elrettentő példaként ugyanennek a nőnek más fortélyait is említi. Az 1509-et elfogadhatjuk, ugyanis észszerűtlen volna a szerzőnek egy fiktívnek szánt eseményt a jövőbe tenni, amikor megtehetné volna, hogy a „volt egyszer egy nő” kitéltet alkalmazza. A rákövetkező évben pedig a művet minden bizonnyal kiadták, de 1512-ben Augsburgban már kétséget kizáróan megjelent.⁷

A Liber Vagatorum nyelvezete kapcsán különösen a harmadik rész, a tolvajnyelv vizsgálata ragadta meg a kutatók figyelmét. A középkori német tolvajnyelv fogalma 1250-ből származik, amely dátum után a tolvajnyelvre 1547-ig legalább másfél tucat forrást, azaz krónikákban, városi szabályrendeletekben stb. leírt szószeretetet tárt fel a kutatás.⁸ A *Liber Vagatorum* nyelve a német, ugyanakkor a németen belül a művet alsónémet, felnémet és alsó-rajnai nyelvjárásokban adták ki, amely a befogadó közönség és a szerző földrajzi határait is körvonalazza.

A mű 23 földrajzi nevet említ. Ha a városokat térképre vesszük, azt látjuk, hogy a távoli határokat jelző Róma, Kitzbühel, Ulm és Worms helységeket leszámítva, egyértelműen kettő, jól körülhatárolt tájegységbe tartoznak a helységek. Egyik Strasbourg és a környező kis települések, a másik pedig a Bodentől délnyugatra húzódó sáv, főként Schwyz kantonra és a tó keleti partjára korlátozódva.

Ami az egyházi-vallási tulajdonneveket illeti, Isten, Szűz Mária és Mária Magdolna valamint a Krisztus teste napjára való hivatkozás mellett az alábbi szentek találhatók a műben: Szt. Bálint, akit háromszor is megemlíti a szerző, Szt. Kürine, Szt. Lénárt, Szt. Sebestyén, Szt. Vitus, Szt. Antal és végül Szt. Bernárd.

Ha arra vagyunk kíváncsiak, hogy esetleg a Liber Vagatorum pontos helyhez köthető gyakorlatot karikíroz-e szatirikus formában, akkor meg kell állapítanunk, hogy a két földrajzi régiót, tehát Strasbourg és a Boden-tó környékét a szentek nevéből nem lehet jobban konkrétizálni. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy Strasbourg városa részben a nürnbergi szabályozás hatására, előbb 1523. augusztus 4-én részletes rendeletben (ún. Alamizsnarendelet), majd a könnyebb érthetőség és végrehajthatóság érdekében ugyanazon év októberében a rendeletet kivonatolva, plakát formájában bocsátott ki dokumentumot a koldulásról, akkor már elfogadhatjuk, hogy Strasbourgól van szó.

Csupán a Liber Vagatorum keletkezésének és az Alamizsnarendelet elfogadásának az évszámaiból, ti. 1509 és 1523,

arra következtethetünk, hogy a *Liber Vagatorum* nemcsak a szegénységről, koldulásról vagy csak azok vélelmezett mibenlétéről született íráskorába, hanem Luther fellépését megelőző, a reformációért kiáltó kritikák sorába is illeszkedik. Így a koldulásról és koldusokról írt, tömör definíciókat tartalmazó listájával a szerző nemcsak a szegénység kapcsán fogalmazta meg társadalomkritikáját, hanem az egyház és a szegénységgel karöltve járó bűnözés folytonos képzet-társításával a reformáció útját is egyengette. Hiszen nemcsak a koldulás színlelés a szerző szerint, hanem a jócselekedetek, a bűnbocsánat is, ahogy arra Luther is felhívta a figyelmet. Ez a szétválaszthatatlan összefonódás adja a *Liber Vagatorum* szatirikus erejét, és magyarázza az 1528-as ismételt kiadást. Természetesen első ránézésre a *Liber Vagatorum*-ban a szegénység és a koldusok, gazfickók megtévesztő praktikái ellen emelt szót a szerző, ahol az egyházi példák csak eszközök a gazfickók kezében a megtévesztésre, azonban 1517 után az előjel megfordult, már a szegénységgel egy szinten, vagy inkább az előtt az egyház kritikáját is minden további nélkül ki lehetett olvasni a műből. A *Liber Vagatorum* tehát jóval több, mint pusztán szatíra, hiszen mind a reformációban felvetett problémák sorába, mind az Alamizsnaren-

delet által kodifikált korábbi gyakorlatba szervesen illeszkedik, még akkor is, ha a stílus és az irodalmi, pusztán narratív és szórakoztató jelleg miatt a forma elveszi a tartalomról a figyelmet.

A Liber Vagatorumban megfogalmazott egyházkritika, majd a reformáció hatása a szegényügyi igazgatásra Strasbourgban nemcsak az egyház kivonulását eredményezte a szegényügyből, hanem azt is, hogy a szegények és betegek gondozása a világi hatalom fokozatos intézményesülésével és országos szintre emelésével hosszútávon a szegényügy és benne a szegénység párhuzamos intézményesülését és országos kiterjedését vonta maga után.⁹

Hivatkozások:

- Hotten, John Camden: Introduction. In *Liber Vagatorum*. London, 1860. xv. p.
- Az eredeti német kiadást, illetve Hotten angol fordítását Luther előszavával lásd: https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN835541681&PHYSID=PHYS_0005&DMDID=&view=overview-toc és <https://www.gutenberg.org/files/46287/46287-h/46287-h.htm> Ld. továbbá: Schanze, Frieder: Die älteren Drucke des Liber vagatorum. In: *Gutenberg-Jahrbuch 70. Jahrgang*. Hrsg. von Stephan Füssel, Wiesbaden. 1995. Harrassowitz Verlag, 143-150. p.
- Sőt Kluge szerint a veszélyes tartalom és szókimondó stílus miatt kifejezetten érdeke a szerzőnek, hogy rejtve maradjon. Kluge, Friedrich: *Rotwelsch: Quellen und Wortschatz der Gaunersprache und der verwandten Geheimsprachen*. Bd. I „Rotwelsches Quellenbuch“, Straßburg 1901. 36. p.
- Assion, Peter: Matthias Hütlin und sein Gaunerbüchlein, der „Liber Vagatorum“. In: *Alemannisches*

Jahrbuch 1971-72. Alemannisches Institut Freiburg i. Br. 1973. Konkordia Verlag (Bühl), 76. p.

⁵ Radbruch, Gustav – Neumann, Ulfrid: *Strafrechtsgeschichte*. Heidelberg, 2001. C.F. Müller Verlag, 465-466. p.; és Schüssler, Martin: Die Entwicklung der Gauner- und Verbrechersprache „Rotwelsch“ in Deutschland von der Mitte des 13. bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts. *SZ Germanistische Abteilung*, 2001. 394-395. p.

⁶ Radbruch – Neumann 2001. 465. p.

⁷ Hotten 1860. xv. p.

⁸ Schüssler 2001. 394-395. p. és Kluge 1901. 36. p.

⁹ A Liber Vagatorum részletes elemzéséhez lásd: Rigó Balázs: *A Liber Vagatorum és a világi szegényügyi igazgatás kezdetei Strasbourgban (1509-1523) - Szatíra a koldulásról a reformáció előestéjén*. In: Mezey Barna (szerk.) *Kölcsönhatások. Európa és Magyarország a jogtörténelem sodrásában*. Budapest, 2021. Gondolat Kiadó, 293-300. p.

Képek elérhetősége:

1. oldal: Liber Vagatorum.
Forrás: [https://en.wikipedia.org/wiki/Liber_Vagatorum#/media/File:Liber_Vagatorum_2_\(Titelholz_chnitt\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Liber_Vagatorum#/media/File:Liber_Vagatorum_2_(Titelholz_chnitt).jpg)
Letöltve: 2026. március 09.

2. oldal: Strasbourg madártávlattól. Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Strasbourg#/media/File:Civitates_Orbis_Terrarum.jpg
Letöltve: 2026. március 09.